

HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed

onun yerine geçmiş, uzun yıllar Hâlid el-Bağdâdî Dergâhı'nda şeyhlik yaptıktan sonra vefat ederek Hâlid el-Bağdâdî'nin türbesi civarında defnedilmiştir (Abdürrezzâk el-Baytâr, III, 1215). Abdülmecîd'in, Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Ahmed Erbîlî'nin kızı olan annesinin soyu Ahmed er-Rifâî'ye ulaşır. Eğitimi üstlenen dedesi, Abdülmecîd'i Kur'an öğrenmesi için halifelerinden Şeyh Ali el-Humûsî'ye gönderdi. Dinî ilimleri, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi ve *el-Câmî'u's-şâgîr*'i dedesinden okudu. Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'den Buhârî'nin *el-Câmî'u's-şâhîh*'ini dinledi. Babasının Şam Murâdiye Camii'nde verdiği derslere devam etti. Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *İştilâhâtü's-şûfiyye* adlı eseriyle *Fuşûşü'l-hikem* üzerine yazılan eserleri okuyarak İbnü'l-Arabî'nin tasavvufunu anlamaya çalıştı. Şiirde özellikle tarih düşürme ve mutarraz şiir (akrostiş) alanında üstat olarak tanındı. Muhammed Abduh ile yazışmalarında bulunması Abdülmecîd'in Selefi harekete ilgi duyduğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak *el-Akvâlü'l-marziyye fi'r-red'ale'l-Vehhâbiyye* (Kahire 1901) adlı eseri övmesi onun bu mezhebe karşı olduğunu göstermektedir.

Abdülmecîd babası vefat edince onun yerine geçmek istediye de şeyhlik postuna amcası Ahmed el-Hânî oturdu. Şeyh Ahmed'in bir yıl sonra ölümü üzerine yerine bu defa diğer amcası Abdullah el-Hânî geçti. Kendisi Hâlid el-Bağdâdî Dergâhı şeyhliğine davet edildiği sırada İstanbul'da vefat etti ve Nişantaşı Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Hadâ'îku'l-verdiyye fi haqâ'iki ecillâ'in-Nakşibendiyye* (Kahire 1308). Müellif eserin önsözünde, dedesinden Nakşibendiyye şeyhlerinin adlarını sık sık duyduğunu, ancak çoğu İran, Hindistan ve Türkistanlı olan bu şeyhler hakkında yeterli Arapça kaynak bulamadığını, bunun üzerine 1303 (1885-86) yılında Nakşibendiyye meşâyihinin hal tercümelelerini yazmaya karar verdiğini, Farsça ve Türkçe kaynakları kullanırken bu dilleri bilenlerden yardım gördüğünü söyler. Fahreddin Sâfi'nin 909'da (1503) tamamladığı, Nakşibendiyye silsilesine dahil şeyhler hakkında bilgi veren *Reşehât*'ından sonra bu konuda yazılmış en kapsamlı eser olan *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*'de Nakşibendiyye'nin Hz. Ali'ye ulaşan iki Alevî silsilesiyle Hz. Ebû Bekir'e ulaşan Bekrî silsilesi verilmiş ve bunlarda yer alan şahıslar ayrı ayrı anlatılarak Nakşibendiyye silsilesindeki diğer meşâ-

yih kronolojik olarak tanıtılmıştır. *Reşehât*'ta biyografisi verilenlerin yanı sıra XVI-XIX. yüzyıllarda yaşayan Nakşibendiyye şeyhlerin dair derli toplu ve güvenilir bilgiler veren eserin önemli bir özelliği de Hâlid el-Bağdâdî'nin halifeleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmesidir. Abdülmecîd el-Hânî yer yer Nakşibendiyye'nin âdâb ve erkânından, bu tarikatla ilgili özel terimlerden de bahsetmiş, bu arada tenkit ve itirazlara cevap vererek tarikatı savunmuştur. Eser Abdülkadir Akççek tarafından aynı adla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1986). 2. *es-Sâ'âdetü'l-ebediyye fi mâ câ'e bihi'n-Nakşibendiyye* (Dımaşk 1313; İstanbul 1983). Eserde Nakşibendiyye ve bu tarikatın Hâlidîyye kolu hakkındaki bilgi verildikten sonra sohbet, hatm-i hâcegân, râbîta, zikir ve murakabe konuları kısaca anlatılmıştır. Bu iki eserin bazı kaynaklarda (Serkîs, I, 817-818; Brockelmann, II, 774) Abdülmecîd el-Hânî'nin dedesi Muhammed b. Abdullah el-Hânî'ye nisbet edilmesi yanlıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmecîd el-Hânî, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*, Kahire 1308, s. 276-299; Muhyiddin b. Ahmed el-Hânî, "Tercemetü'l-mü'ellif", a.e., s. 1-3 (sonunda); Abdülcevd el-Kâyâtî, *Nefhatü'l-beşâm fi rihleti's-Şâm*, Kahire 1901, s. 186-191; Reşid Rızâ, *Târîhu'l-üstâz*, Kahire 1911, s. 611-613; Takyyüddin el-Hisnî, *Muntehabâtü'l-tevârih li-Dımaşk*, Dımaşk 1928, II, 749-750; *İzâhu'l-meknûn*, I, 396; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dımaşk 1954, II, 116; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 5; Serkîs, *Mu'cem*, I, 817-818; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 774; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 170; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 294; M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dımaşk*, Dımaşk 1972, s. 86, 392; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dımaşkıyyin ve âşâruhümü'l-mahtûta ve'l-mahtû'a*, Beyrut 1978, s. 392; Abdülatîf Sâlih el-Ferfür, *A'lâmü Dımaşk*, Dımaşk 1408/1987, s. 199; D. Dean Commins, *Islamic Reform: Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*, New York - Oxford 1990, s. 37; Abdürrezzâk el-Baytar, *Hilyetü'l-beşer fi târîhi'l-karni's-şâlis 'aşer*, Beyrut 1993, II, 1037; III, 1215.

OSMAN TÜREK

HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah

(محمد بن عبدالله الخاني)

Muhammed b. Abdillâh

b. Mustafâ el-Hânî

(ö. 1279/1862)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

1213'te (1798) Hama-Halep yolu üzerinde bulunan Han (Hân-ı Şeyhûn) köyünde doğdu. Hayatı hakkındaki bilgiler, geniş ölçüde torunu Abdülmecîd b. Muham-

med'in *el-Hadâ'îku'l-verdiyye* adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır. Babasını küçük yaşta kaybeden Muhammed el-Hânî, Rifâî-Keyyâlî şeyhi Muhammed el-Keyyâlî'nin kızı olan annesiyle birlikte Hama'ya gidip öğrenimini burada sürdürdü. Altı yıl kadar Fâris adlı bir zatın sohbetlerine devam ettikten sonra Kâdirî şeyhi Muhammed Geylânî'ye intisap etti. Uzunca bir süre vaaz verip ders okuttu; ardından Şeyh Ulvân el-Hamevî zâviyesinde inzivaya çekildi. Daha sonra Şam'a gidip Hâlid el-Bağdâdî'ye biat etti. Addâs Camii'nde girdiği halveti tamamlayıp şeyhinin izniyle Hama'ya döndü. Sonraki yıllarda iki defa daha Şam'a gidip halvete girdi. 1825'te şeyhinden aldığı emir üzerine ailesiyle birlikte Şam'a yerleşti. Hâlid el-Bağdâdî'nin Şam Murâdiye Camii'nde görevli halifesinin vefatı üzerine onun yerine getirildi. Hânî'nin yeteneğini gören Hâlid el-Bağdâdî ona irşadta bulunma, zikir halkası kurma, aralarında Emîr Abdülkâdir el-Cezâirî'nin de bulunduğu bazı müridlerin terbiyesine nezaret etme yetkisini verdi. Bu yıllarda dervişlere Hâlid el-Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden Muhammed b. Süleyman'ın *el-Hadîkatü'n-nediyye* adlı eserini okutmaya başladı.

Hânî, Hâlid el-Bağdâdî'nin ölümünden sonra yerine geçen İsmâil el-Enârânî'ye, Enârânî'nin birkaç hafta sonra vefatı üzerine halifesi Abdullah Herevî'ye biat etti. Bu zatın da ölümü üzerine onun yerine geçti. 1829'da annesiyle birlikte hacca gitti. 1837 yılında *el-Behcetü's-seniyye* adlı eserini kaleme aldı. 1843'te ikinci defa, üç yıl sonra oğlu Muhammed'i de yanına alarak Şam Valisi Mûsâ Saffetî Paşa'nın hac kfilesiyle üçüncü defa hacca gitti. 1849'da kalabalık bir mürid topluluğu ile Kudüs'ü ziyaret etti. 1853'te oğlu Muhammed ile birlikte, o sırada İstanbul'da bulunan Mûsâ Saffetî Paşa'nın daveti üzerine Beyrut'tan İstanbul'a gidip paşanın Eyüp'teki konağında dört ay kaldı. Ertesi yıl kardeşi Ahmed ve oğlu Muhammed ile birlikte tekrar hacca gitti. 19 Safer 1279'da (16 Ağustos 1862) yakalandığı humma hastalığından kurtulamayıp vefat etti. Şam'da Hâlid el-Bağdâdî'nin türbesi civarında toprağa verildi.

Torunu Abdülmecîd b. Muhammed, onun geçimini en helâl rızık yolu olduğuna inandığı çiftçilikle sağladığını, İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'sini, İbnü'l-Fâriz'ın *et-Tâ'iyyetü'l-kubrâs*'ını ve Şa'rânî'nin eserlerini çok okuduğunu söyler. Şam Valisi Mehmed Reşid Paşa ve

Mûsâ Saffetî Paşa gibi devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kuran, onların saygı ve güvenini kazanan Muhammed el-Hânî, Hâlid el-Bağdâdî'nin Hâlidîyye tarikatının yayılmasında en etkili olan halifelerindedir. Hâlidîyye tarikatı kendisi, oğlu Muhammed ve torunu Abdülmeccid vasıtasıyla İstanbul'dan Hicaz'a kadar geniş bir coğrafyada yayılma imkânı bulmuştur. Yetiştirdiği halifelerden Ayasofya başvâizi Yûsuf Efendi, Mehmed Ârif Efendi, Hasan Feyzullah Efendi, Ahmed Hâfız Efendi, Dağıstanlı Muhammed Mehdî Efendi İstanbul'da; Bursalı Şeyh İsmâil Efendi, Erzincanlı İbrâhim Efendi, Mardinli Şeyh Hâmid, Kulalı Şeyh İsmâil, Diyarbakirli Şeyh Ahmed Anadolu'da; Bağdatlı Şeyh Mahmud, Şamlı Şeyh Ahmed, Şeyh Muhammed ve Şeyh Ömer, Hamalı Şeyh Said ve Şeyh Ahmed Ulvân ile oğlu Muhammed, amcası Ahmed el-Hânî Suriye ve Kuzey Irak'ta faaliyet göstermişlerdir. Hânî'nin soyundan gelenler, XX. yüzyılda Suriye ve Irak'ta önemli ilmî ve idarî görevlerde de bulunmuşlardır. Hânîler, Türkiye'de faaliyet gösteren Hâlidî silsilelerinin çoğunda yer almaktadır.

Hânî, *el-Behcetü's-seniyye fî âdâbi't-tarîkati'l-âliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye* (Kahire 1303, 1319) adlı eserinde Hâlidîyye tarikatının usul ve âdâbiyla hatm-i hâcegân, râbîta gibi bazı terimler hakkında bilgi vermiştir. Eserin son bölümü Bahâeddin Nakşibend, İmâm-ı Rabbânî ve Hâlid el-Bağdâdî'nin hayat ve menkıbelerine ayrılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmeccid el-Hânî, *el-Hadâ'îku'l-verdiyye*, İstanbul 1308, s. 261-276; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 377; *İzâhu'l-meknûn*, I, 201; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 222-223; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 774; Serkâs, I, 817-818; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 249; Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 120; D. Dean Commins, *Islamic Reform: Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*, New York - Oxford 1990, s. 35-36; M. Mutî' el-Hâfız - Nizâr Ebâze, *'Ulemâ'u Dimaşk ve a'yânühâ*, Dimaşk 1412/1991, II, 606; Abdürrezâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fî târihi'l-karni's-şâlis 'aşer*, Beyrut 1413/1993, III, 1210-1245; Ahmed el-Hânî, *el-Üsretü'l-Hâniyye*, Dimaşk, ts., s. 29-36; M. Cemil eş-Şattî, *A'yânü Dimaşk*, Dimaşk 1414/1994, s. 241, 386.

OSMAN TÜREER

HÂNÎ, Şeyh Ahmed

(شيخ أحمد خاني)

(ö. 1119/1707 [?])

Şair ve mutasavvîf.

1061 (1651) yılında doğdu (*Mem û Zîn*, s. 139). Babasının adı İlyas'tır. Nisbesini, Hakkâri yakınlarında bulunduğu söylenen Han köyünden veya burada yaşayan Hânî aşiretinden ya da mensubu olduğu Hânîyan ailesinden aldığı tahmin edilmektedir. Hânî, Doğu Anadolu'nun birçok yerini dolaşarak Arapça, belâgat ve dinî ilimleri okudu; ayrıca astronomiyle ilgilendi. Bir süre bölgenin kültür merkezi olan Cizre'de yaşayan ve *Mem û Zîn* adlı mesnevisini burada kaleme alan Hânî daha sonra Eski Bayezit'e (Doğubayazıt) gitti ve orada vefat etti. Yazma bir eserde yer aldığı kaydedilen, "Târe Hânî ilâ

rabbih" ibaresinin ebced hesabıyla karşılığı olan 1119 (1707) yılında vefat ettiği ileri sürülmektedir (İzzeddin Mustafa Resûl, s. 33-34). Halk arasında vefî olarak kabul edilen Hânî'nin Doğubayazıt'ta İshak Paşa Sarayı'nın yakınında bulunan türbesi halen ziyaretgâhtır. Said Nursî'nin de gençliğinde kabrini ziyaret ederek ondan feyiz aldığı nakledilir (*Târihçe-i Hayat*, s. 35).

Hânî'nin Kürtçe olarak kaleme aldığı eserlerinin incelenmesinden önemli bir şair ve mutasavvîf olduğu anlaşılmaktadır. Ulûhiyet ve varlık konuları başta olmak üzere ahlâkî, sosyal ve kültürel meselelerdeki görüş ve düşüncelerini manzum eserlerinde dile getirmiştir. Kelâm konularında Sünnî ve genellikle de Eş'arî görüşlerine bağlı olan müellif, kâinatın yaratılışı ile insanlara sorumluluk yüklenmesindeki sırlar üzerinde durur (*Mem û Zîn*, s. 5-12, 137-138); gerek tabiatta gerekse insanın duygu ve davranışlarında görülen zıtlıkların hem eşyayı tanımayı sağladığını, hem de varlıktawe insandaki âhenk ve birliği temin ettiğini düşünür. Ayrıca iyimser bir yaklaşımla, her zaman olayların görünen tarafının gerçek mahiyetleriyle uyuşmayabileceğini, görünüşte kötü olan birçok şeyin aslında iyi olduğunu belirtir (*a.g.e.*, s. 60-61, 168).

Tasavvufî düşüncesinin yanında dönemin sosyal sıkıntıları üzerinde duran ve halkın sahipsizliğinden yakınan Hânî, bu meselelerin sosyal dayanışma ve bilgilendirme ile aşılabileceğini, kendisinin de eserleriyle bu hususta üzerine düşeni yapmaya çalıştığını ifade eder; kendi döneminde insanların ilim ve hikmet yerine maddî menfaatlere değer vermelerinden yakınır (*a.g.e.*, s. 16). Yalnızca ilâhî aşkın ve günahlardan sakınmanın insanları tam anlamıyla değiştirip onlara güzel vasıflar kazandırabileceğini belirten Hânî (*a.g.e.*, s. 126, 131-135), bu hususta Mevlânâ ve Câmî gibi mutasavvîf şairlerin etkisi altında kalmıştır. Hânî'nin *Mem û Zîn*'inde İslâm öncesi inançların izlerini arayarak esasen Kur'an'da yer verilen ay-güneş, gece-gündüz, kadın-erkek gibi varlık ve olaylardaki çift ya da zıt unsurlara ve bunların sırlarına, hikmetlerine ilişkin görüşlerini Zerdüştilik'teki düalizme bağlayan, kitabın başında yüce Allah ve Hz. Peygamber hakkında samimi ifadelerle dile getirilen övgülerin inanılarak değil mecburiyetten dolayı yazıldığını iddia eden, mutasavvîf şairler arasında yaygın olan, sevgiliyi Kâbe veya Hacerülesved gibi kutsal varlıklara benzetme geleneğini anaerkil Şamanizm'le izah eden iddia ve yorum-

Şeyh Ahmed-i Hânî'nin türbesi ile mescidi - Doğubayazıt / Ağrı

